

Кіян Т.М., МНЦ ОНЮА

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИННИХ ПОРУШЕНЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ

Стаття посвящена разработке криминалистической характеристики преступлений, установлению особенностей доследственной проверки обстоятельств ненадлежащего предоставления медпомощи, выяснению обстоятельств, которые подлежат установлению и доказыванию, разработке рекомендаций относительно выдвижения версий и планирования расследования, определению тактических особенностей проведения следственных действий, раскрытию особенностей применения специальных знаний во время расследования преступлений, совершенных при предоставлении медпомощи.

The articles is dedicated to criminalistic characteristic of crimes researching, determination of special features of an inquest examination of erroneous medicaid, clarification of circumstances to be determined and proven, creating of recommendations about making versions and researching planning, determination of tactical tasks and investigative actions, using specific skills during the investigation of the voilations concerning medicaid.

Актуальність теми дослідження. Життя і здоров'я громадян правової демократичної держави є вищою цінністю в державі, і тому їхній правовий захист – одна з головних функцій держави взагалі і правоохоронних органів зокрема. Актуальність досліджуваної проблеми обумовлена гострою необхідністю посилення кримінально-правових гарантій людини на охорону здоров'я в умовах збільшення обсягу медичного втручання в людський організм, розширення можливостей експериментального лікування.

На думку деяких дослідників даної проблеми (В.П. Сальников, С.Г. Стеценко, С.С. Тихонова), основною причиною неефективної боротьби зі злочинами у сфері медицини є те, що відсутня окрема криміналістична методика по їхньому вивченню і якісному розслідуванню. Ця обставина негативно відображується на можливостях досудового слідства, а саме:

- приводить до невмотивованої відмови або несвоєчасного порушення такого виду кримінальних справ;
- неякісному їхньому розслідуванню або неповному зборі доказової інформації і т.д.

Багато прав пацієнта при одержанні ним медичної допомоги грубо порушуються. Це виражається в порушенні прав пацієнта на одержання інформації про захворювання, методи лікування, діагностики і т.д., у ненаданні або неякісному наданні медичної допомоги.

В умовах постійного розвитку методів діагностики і лікування ускладнюються і завдання слідчого з вирішення питань, що виникають на різних етапах розслідування порушень професійної діяльності медичними працівниками в процесі професійної діяльності.

Проблема методичного забезпечення притягнення до відповідальності медичних працівників за заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян продовжує залишатися досить актуальною, але недостатньо розробленою. Окремим аспектам вирішення цієї проблеми приділяється деяка увага в медичній літературі, однак недостатнім залишається рівень роз-

робки методичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності протидії злочинам, вчиненим медичними працівниками в процесі надання медичної допомоги.

Необхідність створення методичної бази, що забезпечує ефективне розслідування порушень професійної діяльності медичними працівниками, обумовлена тим, що при розслідуванні кримінальних справ, порушених за фактами заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян медичними працівниками, значна їхня частина згодом закривається за відсутністю складу злочину або провадження у справі закривається у зв'язку з не доведенням вини особи, що підлягає притягненню до кримінальної відповідальності.

Крім того, розробка криміналістичних аспектів проблем кримінального переслідування, у тому числі, на досудових стадіях, по досліджуваній групі злочинів дозволить більш ефективно протистояти їм.

Ціль дослідження полягає в тому, щоб у рамках слідчої практики, вивчених матеріалів кримінальних справ виявити особливості розкриття і розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи, вчинених медичними працівниками, розробити на основі типових моделей механізмів злочинів методик розслідування порушень професійної діяльності медичними працівниками, виробити рекомендації, спрямовані на підвищення виявлення такого роду злочинів, повноту проведення розслідування для прийняття законного і обґрунтованого рішення по кожному установленому факту.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є протиправна діяльність, пов'язана з порушенням професійної діяльності медичними працівниками в процесі професійної діяльності, що заподіяли шкоду життю і здоров'ю громадян, а також діяльність по розслідуванню злочинів зазначеної групи.

Теоретичну основу дослідження склали роботи вчених: Т.В. Аверьянкової, В.І. Акопова, О.Я. Баєва, Р.С. Белкина, І.Г. Вермея, В.К. Гавло, Г. Гросса, А.П. Громова, І.В. Давидовського, Г.Г. Зуйкова, Ю.Г. Корухова, В.П. Лаврова, І.М. Лузгіна, Н.С. Малєїної, О.Р. Россинської, Ю.Д. Сергєєва, П.Т. Скорчено й ін.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що розпочато комплексне вивчення теоретичних і практичних проблем методики розслідування порушень професійної діяльності медичними працівниками в процесі здійснення ними професійної діяльності, а також створення системи рекомендацій з організації їхнього розслідування.

Методика розслідування порушень професійної діяльності медичними працівниками при виконанні ними своїх професійних обов'язків повинна розроблятися стосовно всієї групи злочинів, виходячи з того, що діяльність медичних працівників – лікувальна, діагностична, профілактична, при роботі з токсинами, біологічними і радіаційними об'єктами і т.д. – є чітко організованою системою, що має взаємозв'язки як по горизонталі, так і по вертикалі структури, а також регламентована відповідними нормативними документами.

Криміналістична характеристика злочинів, вчинених медичними працівниками в процесі професійної діяльності, що заподіяли шкоду життю і здоров'ю громадян, – це сприятливий організації розслідування злочинів даної групи системний опис, що включає відомості про такі

основні криміналістично значимі елементи злочину, як суб'єкт злочину (у тому числі відомості про його службове становище), його психічна і фізична діяльність, особа потерпілого, місце, час, наслідки – шкода здоров'ю або смерть, а також відомості про об'єктивні обставини, які спричинили надання неналежної медичної допомоги.

Обставини, що підлягають встановленню і доказуванню у справах про злочини, вчинені медичними працівниками в процесі професійної діяльності і які спричинили заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян, обумовлені особливостями криміналістичної характеристики злочинів досліджуваної групи в залежності від особливостей вчиненого злочину.

Найбільше криміналістично значимими класифікаціями типових слідчих ситуацій первісного етапу розслідування є класифікації в залежності від підстав порушення кримінальної справи і від характеру вихідної інформації, а також від способу вчинення злочину, тому що саме вони визначають перелік, послідовність і зміст слідчих дій, впливають на зміст висунутих версій.

Теоретична значимість дослідження складається у виявленні проблем розслідування порушень професійної діяльності медичними працівниками, їхньому дослідженні й у формуванні рекомендацій з їх вирішення на основі отриманих даних.

Що стосується *значення* розгляду питань, що виникають в процесі розслідування порушень професійної діяльності медичними працівниками, варто помітити, що в Україні законодавча база, наукові праці, юридична література по зазначеній тематиці знаходяться на неналежному рівні, а зазначеним проблемам приділяється недостатня увага.

Багатогранність і складність медичної діяльності обумовлює необхідність більш детального вивчення безпосередніх об'єктів розглянутих злочинів, а в цьому зв'язку, на думку В.А. Глушкова, і можливість виділення в Кримінальному кодексі самостійної глави про злочини проти суспільного здоров'я на основі відособленого родового об'єкта [2, 7].

У міжнародному масштабі право людини на здоров'я було визнано в 1948 р. Загальною декларацією прав людини (ст. 25) [1, 18].

Відповідно до Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я, здоров'я – це стан повного фізичного, щиросердечного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів. Володіння вищим досяжним рівнем здоров'я є одним з основних прав будь-якої людини [7, 9].

Основи відносин між людиною і державою в галузі охорони здоров'я визначаються Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [8], Концепцією розвитку охорони здоров'я населення України [5], а також ст. 49 Конституції України, відповідно до якої кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування [4].

Взаємовідносини між пацієнтом і лікарем у нашій країні визначаються, з одного боку, конституційним правом кожної людини на одержання безкоштовної медичної допомоги, а з іншого боку – конституційним обов'язком держави в особі державних і комунальних установ охорони здоров'я надавати цю допомогу.

Одним із пріоритетних напрямків становлення соціальної справедливості в нашій країні повинно стати удосконалювання вітчизняної охорони здоров'я, доведення стану медичного обслуговування населення до рівня цивілізованих країн. Для цього необхідна радикальна реформа охорони здоров'я, що у першу чергу повинна супроводжуватися якісними змінами правового механізму [3, 99].

У Кримінальному кодексі України спеціальними нормами передбачена відповідальність за незаконне здійснення абортів (ст. 134 КК) і за ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК). Питання про кримінальну відповідальність за неналежне виконання професійних обов'язків медичними працівниками вирішено законодавцем у ст. 140 КК. Крім зазначених кримінально-правових норм КК містить у розділі II «Злочини проти життя і здоров'я особи» і інші злочини, нові для національного кримінального законодавства. До них відносяться: порушення прав пацієнта (ст. 141 КК), незаконне проведення досвідів над людиною (ст. 142 КК), порушення встановленого порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143 КК), насильницьке донорство (ст. 144 КК), незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК) [11].

Під злочинами, вчиненими медичними працівниками при виконанні ними своїх професійних обов'язків варто розуміти будь-які злочини, що зазіхають на життя, здоров'я людей і інші охоронювані законом відносини незалежно від їх кримінально-правових особливостей і кваліфікації [12, 10].

Н.В. Павлова формулює наступне визначення злочину в медичній діяльності: це суспільно небезпечна дія або бездіяльність медичного працівника, вчинена ним навмисно або по необережності при виконанні своїх професійних обов'язків, заборонена карним законом під погрозою покарання [9, 7].

У науці наявні різні точки зору на визначення досліджуваного поняття злочинів, пов'язаних з медичною діяльністю, але в будь-якому випадку його зміст не охоплює всі можливі ситуації заподіяння шкоди здоров'ю і життю пацієнтів.

Зазначені фактори дозволили виділити основні ознаки, що характеризують групу злочинів, пов'язану з заподіянням шкоди життю і здоров'ю громадян медичними працівниками в процесі їхньої професійної діяльності:

1. Суб'єктом є медичний працівник незалежно від його посадового положення;
2. Здійснення злочину при виконанні медичних професійних обов'язків у результаті порушення правил надання медичної допомоги або посадових інструкцій або при бездіяльності;
3. Заподіяння шкоди здоров'ю або смерть людини;
4. Причинно-наслідковий зв'язок між вчиненим діянням і наслідками, що наступили.

Взаємозалежними структурними елементами криміналістичної характеристики злочинів, вчинених медичними працівниками в процесі професійної діяльності і таких, що заподіяли шкоду життю і здоров'ю особи, є відомості про суб'єкта злочину, його службове і посадове становище, його психічну і фізичну діяльність, місце, час, про потерпілого, а

також відомості про характер наслідків – про характер шкоди здоров'ю або про факт настання смерті, про наявність прямого причинного зв'язку між дією або бездіяльністю суб'єкта і наслідками; відомості про об'єктивні обставини, що призвели до неналежного надання медичної допомоги, і обставини, що виключають кримінальну відповідальність.

Найбільш типові ознаки зазначеного суб'єкта злочину і криміналістично значимі обставини, що характеризують його посадове або службове становище: наявність в особи спеціальної підготовки, що засвідчується різними відповідними документами. При цьому рівень підготовки визначається також і характером виконуваних професійних функцій; професійна придатність, тобто відповідність особистих якостей, професійних знань і умінь вимогам, що висуваються до даного фахівця; наділення особи визначеними обов'язками:

- факт покладання на конкретного працівника тих або інших обов'язків;
- зміст і межі виконання зазначених обов'язків;
- зміст допущених порушень (невиконання або неналежне виконання покладених обов'язків і т.д.).

Місця вчинення злочинів досліджуваної групи представляється доцільним насамперед розділити на дві великі групи: призначені для надання медичної допомоги і непризначені для її надання. У криміналістичних цілях також варто виділяти район діяльності суб'єкта злочину, місця виконання окремих дій, місця настання наслідків надання медичної допомоги.

Пізнанню типових способів вчинення злочинів досліджуваної групи сприяє їхня класифікація. Представляється, що найбільше криміналістичне значення має класифікація, заснована на судово-медичній класифікації видів і обставин ненадання або неналежного надання медичної допомоги, що дозволяє визначити коло осіб, причетних до заподіяння шкоди життю і здоров'ю, а також визначити коло обставин, що підлягають встановленню і доказуванню.

У результаті запропонована класифікація включає наступні групи способів вчинення злочинів досліджуваної групи:

ненадання допомоги хворому медичним персоналом, обумовлене невиконанням професійних або посадових обов'язків;

неналежне надання допомоги пацієнтові, обумовлене обставинами суб'єктивного порядку (спізнале, недостатнє, неправильне, негативне психологічне відношення: до соціально запущених, осіб що знаходяться в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, старих або безнадійних хворих);

неналежне надання допомоги пацієнтові, обумовлене обставинами організаційного або інформаційно-деонтологічного порядку.

До наслідків, що наступили, можна віднести заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю людини або настання смерті.

Знання типових відомостей про вищевказані елементи допомагає визначити, на що необхідно звернути увагу в ході розслідування злочинів зазначеної групи. Крім того, відсутність інформації про які-небудь з зазначених елементів свідчить про наявність пробілів досудового розслідування.

З метою розробки методичних рекомендацій, що забезпечують підвищення ефективності розслідування порушень професійної діяльності медичними працівниками, варто визначити коло обставин, що підлягають встановленню і доказуванню при розслідуванні фактів заподіяння шкоди життю і смерті пацієнтів. В основу переліку зазначених обставин повинний бути покладений той перелік обставин, які підлягають доказуванню, що приведений у ст. 64 КПК України і який слід уточнити і конкретизувати з урахуванням особливостей криміналістичної характеристики злочинів досліджуваного виду.

Специфіка визначення кола обставин, що підлягають дослідженню по справам про злочини досліджуваної групи, обумовлена, насамперед, спеціальним суб'єктом, необхідністю встановлення його обов'язків, статусу, у тому числі посадового положення, визначення характеру дій (бездіяльності), вчинених ним (або ними, якщо до здійснення злочину причетна група осіб), невідповідність вчинених дій прийнятим нормам надання медичної допомоги, регламентованим різними нормативно-правовими документами, а також необхідністю встановлення прямого причинного зв'язку між ними і настанням шкідливих наслідків. Для правильної оцінки дій медичного працівника і прийняття законного й обґрунтованого рішення у справі повинні бути докладно досліджені і дії пацієнтів, стан їхнього здоров'я до моменту звернення за медичною допомогою.

Перелік обставин, що підлягають встановленню і доказуванню, є основою організації розслідування, дозволяє визначити не тільки предмет доказування, але і межі доказування, напрямок пошуку необхідної криміналістично значимої інформації.

При розслідуванні злочинів, вчинених медичними працівниками, становлять інтерес класифікації в залежності від підстав для порушення кримінальної справи і від характеру вихідної інформації, а, крім того, на особливості організації розслідування порушень професійної діяльності медичними працівниками в тій або іншій ситуації впливає спосіб вчинення злочину (дія або бездіяльність).

У процесі розслідування порушень професійної діяльності медичними працівниками можна умовно виділити 3 важливих складових: встановлення наявності дефекту надання медичної допомоги і його зв'язку зі шкідливими наслідками, що іноді замасковані основним захворюванням; встановлення і викриття винних; побудова і перевірка наявних версій шляхом призначення і проведення комісійної судово-медичної експертизи, проведення інших слідчих дій.

При проведенні окремих слідчих дій важливе значення мають тактичні особливості одержання і дослідження інформації, що утримується в медичних документах. Криміналістичне значення мають не тільки документи, що містять матеріальні сліди злочину у вигляді підчищень, виправлень і т.д., але й наявність інтелектуальних слідів, тобто відображувачих хід і порядок надання медичної допомоги, у результаті якої була заподіяна шкода здоров'ю або смерть, а також відображувачих іншу криміналістично значиму інформацію.

Ці документи підлягають вилученню, дослідженню і використанню в процесі пізнання події злочину й обставин, що мають значення для прийняття законного й обґрунтованого рішення в справі.

У процесі розслідування порушень професійної діяльності медичними працівниками представляється досить важливим не тільки правильно визначити мету і задачі допитів осіб різних процесуальних категорій на різних етапах розслідування злочинів, вчинених медичними працівниками в процесі здійснення професійної діяльності, але також правильно визначити коло осіб, що підлягають допитові. Оскільки основним предметом допитів по справах про злочини розглянутої групи є професійна медична діяльність і порядок її організації, від слідчого потрібна не тільки висока професійна підготовка, але і загальна культура, знання психології, володіння визначеним обсягом медичних знань і т.д.

Істотні особливості має використання спеціальних знань шляхом призначення судово-медичної експертизи при розслідуванні злочинів досліджуваної групи. Виходячи зі сформульованих підходів до організації розслідування порушень професійної діяльності медичними працівниками, обумовлених медичною специфікою діяльності винних, наявними наслідками, а також особливостями осіб винних, призначення судово-медичної експертизи віднесено до первісних слідчих дій. При цьому представляється, що одним з основних джерел криміналістично значимої інформації, необхідної для прийняття законного й обґрунтованого рішення в справі, повинен стати комісійний висновок судово-медичної експертизи, що містить висновок про наявність прямого причинного зв'язку між дією і бездіяльністю медичного працівника і наслідками, що наступили, [10, 19].

Задачі судово-медичної експертизи якості медичної допомоги складаються у виявленні: механізму медичної події, пов'язаної з наданням медичної допомоги визначеному пацієнтові з приводу його хвороби або травми, їхнього характеру і тяжкості останніх; послідовності дій медичних працівників, що здійснювали лікарський процес в інтересах пацієнта, і їхньої відповідності медичним правилам; етапу лікарського процесу і (або) медичного заходу, що обумовив настання несприятливого для пацієнта результату наданої йому медичної допомоги; способу допущення дефекту медичної допомоги; часу виникнення, розвитку і виявлення ятрогенії, ступеня її тяжкості; характеру і результативності дій медиків по усуненню ятрогенних наслідків; впливу на якість наданої медичної допомоги неналежного виконання медичними працівниками своїх професійних обов'язків; безпосередньої причини настання несприятливого результату наданої медичної допомоги; опису з медичних позицій причинно-наслідкового зв'язку між несприятливим результатом і діями медичного працівника; ступеня тяжкості шкоди, заподіяної пацієнтові [6, 631].

Особа, що проводить розслідування, при одержанні висновку комісійної судово-медичної експертизи зобов'язана оцінити його з позицій допустимості, достатності, вірогідності й відносності, оскільки навіть по справах про заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян медичними працівниками в процесі професійної діяльності даний доказ не має задалегідь визначеного значення, не може замінити собою процес розслідування встановлення осіб, причетних до вчинення злочину; є одним з доказів, що оцінюється не тільки саме по собі, але й у сукупності з іншими доказами, з урахуванням результатів інших слідчих дій.

Література:

1. Всеобщая декларация прав человека // Международная защита прав и свобод человека. – М., 1990.
2. Глушков В.А. Ответственность за преступления в области здравоохранения. – Киев, 1987.
3. Квернадзе Р. Некоторые аспекты становления и развития законодательства в области здравоохранения // Государство и право. 2001. № 8. С. 99–104.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р.
5. Концепція розвитку охорони здоров'я населення України. Затв. Указом Президента України від 7 грудня 2000 № 1313/2000.
6. Курс криминалистики: В 3 т. – Т. 2. Криминалистическая методика: Методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка \ Под ред. О.Н. Коршуновой и А.А. Степанова. СПб. Изд-во «Юридический центр Пресс». 2004. – 639 с.
7. Малейн М.Н. Человек и медицина в современном праве. – М.: БЕК, 1995.
8. Основы законодательства Украины про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р.
9. Павлова Н.В. Уголовно-правовое регулирование медицинской деятельности: Автореф. дис. канд. юрид. наук, – М., 2006. – 22 с.
10. Сухарникова Л.В. Особенности расследования неосторожного причинения вреда жизни и здоровью граждан медицинскими работниками в процессе профессиональной деятельности: Автореф. дис. канд. юрид. наук, – СПб., 2006. – 21 с.
11. Уголовный кодекс Украины от 05.04.2001 г. – ВВР, 2001, № 25–26, ст. 131. С изменениями и дополнениями на 31.05.2005 г. – №2598-ІУ.
12. Яковлев М.М. Расследование отдельных категорий преступлений, связанных с профессиональной деятельностью. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 128 с.

Кльован Н.В., МНЦ ОНЮА

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ФУНКЦІЙ ВИЗНАЧЕННЯ РЕЖИМУ ЗАСУДЖЕННЯ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Исследуются понятие и содержание функций режима в местах лишения свободы, их значение и воздействие на систему в целом; а также обусловленность особенностей их определения свойствами и целями наказания, задачами и ролью режима и уголовно-исполнительной деятельности в условиях учреждений исполнения наказаний. Обосновывается криминологический характер функций режима в местах лишения свободы и их предупредительная роль при определении режима осужденным к лишению свободы.

The concept and the maintenance of functions of a regime in imprisonment places, their importance and influence on the whole system are investigated; and the specific definitions of functions, which are stipulated by the attributes and purposes of punishment, a role and the aims of a regime and criminally-executive activity in establishments of punishment execution conditions are also investigated. Criminological character of functions of a regime in imprisonment places and their preventive role in the decision of a regime for convicted to imprisonment is grounded.

В останні роки, особливо в зарубіжних країнах, велика увага приділяється вивченню взаємозв'язків пенітенціарної науки і кримінології,